

Zbirka plakata o spašavateljima:
**LJUDSKE OSOBINE
KOJE NADVISUJU GRANICE**

THE
JEWISH
FOUNDATION
*for
the
righteous*

Društvena odgovornost Varian Fry

Marseilles, Francuska, kolovoz 1940. Dana 22. lipnja 1940. Francuska se predala Njemačkoj i dvije zemlje potpisuju primirje. Francuska je podijeljena na sjevernu zonu, koju je okupirala Njemačka, i južnu zonu, koju kontrolira francuska vlada, sa sjedištem u Vichyju, sklona potpori nacistima. Tisuće izbjeglica koje su živjele u južnoj zoni, i Židova i nežidova, protivnika nacizma, odjednom se našlo u opasnosti od izručenja Gestapou (njemačkoj tajnoj državnoj policiji) i deportiranja u Njemačku. Zabrinuta takvom situacijom, skupina američkih građana osnovala je organizaciju za pomoć izbjeglicama. Nazvali su je Odbor za hitno spašavanje (ERC – Emergency Rescue Committee).

Varian Fry, američki novinar, dobrovoljno se prijavio da otputuje iz New Yorka u Marseilles, lučki grad na jugu Francuske, kao predstavnik ERC-a. Iako Sjedinjene Američke Države prema izbjeglicama nisu imale susretljivu politiku, vlada je pristala izdati ulazne vize za dvjesto izbjeglica iz Francuske – istaknutim političkim vođama, znanstvenicima, umjetnicima i piscima. Varianov je zadatak bio pomoći im da pobjegnu. Došao je u Marseilles u kolovozu 1940. s popisom imena i 3.000 dolara.

Izbjeglice iz svih slojeva čule su o Varianovoj misiji i pristupale mu s molbom za pomoć. Varian je bio šokiran kad je doznao da tisuće ljudi nije moglo otići zbog birokratskih zapreka koje su im stajale na putu. Osjetio je potrebu da pomogne što je moguće većemu broju ljudi. Iznajmio je ured i skupio osoblje sastavljeno od američkih iseljenika, francuskih socijalnih radnika i izbjeglica. Izravno se suprotstavljajući režimu u Vichyju i američkomu konzulatu, on i njegovi pomagači trgovali su novcem na crnoj burzi kako bi krivotvorili putovnice i krijumčarili izbjeglice iz Francuske, jedne morem, druge kopnom, preko granice u Španjolsku. Varian je osnovao legalnu organizaciju, Američki centar za pomoć (ERC), koji je služio kao pokriće za njegov ilegalni rad na spašavanju.

Njegov trojedni predviđeni boravak protegnuo se na trinaest mjeseci. Kako se širio rad na spašavanju, tako ga je teže bilo držati u tajnosti. I francuska vlast u Vichyju i američki konzulat osudili su njegovu djelatnost. Bio je uhićen i više puta podvrgnut ispitivanju. Kad mu je istekla putovnica, američki konzulat odbio ju je produljiti. No, Varian je svejedno ostao u Francuskoj i nastavio spašavati ljude. U lipnju 1941. i američki konzulat i režim u Vichyju naređuju mu da se vrati u Sjedinjene Američke Države. Na kraju, 6. rujna 1941. francuske ga vlasti deportiraju.

ŽIDOVSKA ZAKLADA za pravедnike

Židovska zaklada za pravедnike pruža mjesečnu novčanu pripomoć kršćanima i muslimanima koji su spašavali Židove u vrijeme holokausta i čuva njihovu baštinu u sklopu svojega nacionalnoga obrazovnog programa.

www.jfr.org

Po povratku u Ameriku, Varian nastavlja govoriti o jadnome stanju izbjeglica. Odbor za hitno spašavanje međutim mu ne dopušta da ih predstavlja ili govori u njihovo ime. Napušta ERC i počinje pisati za politički časopis *Nova republika*. Redovito piše o ograničavajućoj imigracijskoj politici Sjedinjenih Američkih Država. Nakon što je dobio vijest o nastojanjima nacista da 'izbrišu' Židove u Europi, napisao je članak pod naslovom: "Masakr nad Židovima: priča o najgroznijem masovnom ubojstvu u povijesti ljudskog roda." U tome članku, koji je izašao u *Novoj republici* u prosincu 1942., Varian poziva Sjedinjene Američke Države da dopuste neograničen ulazak za sve koji trpe pod njemačkom vlašću. Njegov je članak uglavnom prošao neprimijećeno.

Svojim akcijama u Francuskoj Varian je pomogao više od 1.000 izbjeglica koji su pobjegli na sigurno, uključujući neke od vodećih europskih kulturnih, intelektualnih i političkih osoba. Varian Fry jedini je Amerikanac kojemu je Yad Vashem, izraelski autoritet u pitanju holokausta, dao priznanje pravednika među narodima.

ŽIDOVSKA ZAKLADA za pravednike

Židovska zaklada za pravednike pruža mjesečnu novčanu pripomoć kršćanima i muslimanima koji su spašavali Židove u vrijeme holokausta i čuva njihovu baštinu u sklopu svojega nacionalnoga obrazovnog programa.

www.jfr.org

Požrtvovnost Jadwiga Konochowicz

Jody, Poljska, siječanj 1943. Kad je Njemačka napala Sovjetski Savez 22. lipnja 1941., sovjetska se vojska povukla te je Wehrmacht (njemačka vojska) brzo napredovao prema istoku. Jedan od gradića koji su okupirali bio je Jody, tada u Poljskoj, danas u Bjelorusiji. Jody je bio malen gradić s 1.000 stanovnika, od kojih su oko 700 bili Židovi. Nijemci su odmah stjerali Židove iz Jodyja i okolnih sela u geto, u dio grada gdje su bili prisiljeni živjeti izolirani od nežidovske populacije. Dana 17. prosinca 1941., pete noći židovskoga blagdana Hanukkah, Nijemci i njihovi poljski saveznici masakrirali su oko 500 Židova. Do kraja mjeseca zarobili su ili ubili idućih 100. Od oko 100 Židova koji su još bili živi, neki su pobjegli u geto obližnjih gradova, neki su lutali od mjesta do mjesta, a neke su skrivali kršćani. Obitelji Silverman i Smuszkowicz bile su među onima koji su pronašli utočište.

Alter Silverman i njegovo troje djece tinejdžera te njegova sestra Chaiye Rivke Smuszkowicz i njezino troje djece tinejdžera izbjegli su likvidaciji u getu skrivajući se kod susjeda nežidova. Osmero rođaka provelo je većinu 1942. godine skrivajući se kod dviju kršćanskih obitelji – petero kod jednih, troje kod drugih. Krajem te godine Nijemci su izvršili raciju na farmi gdje se skrivala jedna skupina. Iako Židovi nisu pronađeni, morali su pronaći novo mjesto za skrivanje.

Silvermani i Smuszkowiczi pronašli su utočište kod obitelji Konochowicz, koji su im bili potpuni stranci. Obitelj se sastojala od roditelja i osmero djece, uključujući sedamnaestogodišnju Jadvigu, treću po starosti. Dvije židovske obitelji zamolile su da ostanu jednu noć. Ostali su više od godinu dana. Iako su Konochowiczi bili siromašni i jedva prehranjivali deseteročlanu obitelj, ipak su dali hranu i utočište dvjema židovskim obiteljima. Čineći to, žrtvovali su svoju dobrobit i riskirali svoje živote. Za skrivanje Židova u okupiranoj Poljskoj dobivala se smrtna kazna. Često su ubijali i čitave obitelji spašavatelja. Jadvigin je otac međutim bio predani katolik i osjećao je da mu je dužnost pomoći. Ljudi su trpjeli, a njegova je obitelj mogla pomoći unatoč opasnosti i teškoćama.

Da ih ne otkriju, osmero Židova živjelo je na tavanu Konochowiczeve staje. Jadwiga im je redovito donosila hranu, koju su dizali na tavan u kantama vezanim konopcem. Jadwiga je mrmljajući pjevušila dajući im do znanja da dolazi, jer je znala da je preopasno s njima razgovarati. U lipnju 1943., četvero Silvermanovih i djeca Smuszkowiczievih napuštaju farmu i odlaze u šumu gdje se pridružuju partizanskoj brigadi – skupini boraca pokreta otpora. Nekoliko mjeseci poslije drugo dvoje djece pridružuje se drugoj skupini partizanske brigade koja se borila protiv Nijemaca. I dalje su se koristili farmom

ŽIDOVSKA ZAKLADA za pravednike

Židovska zaklada za pravednike pruža mjesečnu novčanu pripomoć kršćanima i muslimanima koji su spašavali Židove u vrijeme holokausta i čuva njihovu baštinu u sklopu svojega nacionalnoga obrazovnog programa.

www.jfr.org

Konochowiczewih kao sigurnom kućom. Jadviga je i dalje pomagala krijumčareći oružje i municiju partizanima. Svih osmero članova tih dviju obitelji Židova preživjelo je rat.

ŽIDOVSKA ZAKLADA za pravednike

Židovska zaklada za pravednike pruža mjesečnu novčanu pripomoć kršćanima i muslimanima koji su spašavali Židove u vrijeme holokausta i čuva njihovu baštinu u sklopu svojega nacionalnoga obrazovnog programa.

www.jfr.org

Domišljatost Olga Kuković

Sarajevo, listopad 1941. U travnju 1941. Njemačka je izvršila invaziju na Jugoslaviju uz pomoć Italije, Mađarske i Bugarske. Pobjednici razdvajaju zemlju koja je bila dom 80.000 Židova. Njemačka i Italija osnivaju Nezavisnu Državu Hrvatsku u sjevernome dijelu Jugoslavije i uspostavljaju fašistički, pronacistički režim. Ustaše odmah počinju protjerivati i terorizirati Srbe, Židove i Rome koji su živjeli u sklopu granica Hrvatske. Te skupine, sve nazvane "stranim elementima", postaju žrtvama rasističkih zakona, ubojstava, mučenja i protjerivanja. Režim također osniva koncentracione logore diljem Hrvatske i do kraja 1941. zatvara dvije trećine od kojih 40.000 Židova koji su tamo živjeli.

Jedan od gradova koji su potpali u granice Nezavisne Države Hrvatske bilo je i Sarajevo (sada dio Bosne i Hercegovine). Olga Kuković, Srpkinja, živjela je tamo s kćeri u stanu u središtu grada. Olgin je suprug Janko pobjegao u Srbiju nakon što je doznao da je na ustaškome popisu za likvidaciju. U listopadu 1941. ustaški dužnosnici tražili su preostale Židove u Sarajevu. Izidor Baruh, jedan od njih, prolazio je pokraj kuće Olge Kuković kad mu je netko rekao da se odmah skloni. Budući da je Izidorova sestra Berta bila Olgina prijateljica i školska kolegica, Izidor je utrčao kod Olge i zamolio za pomoć.

Olga je poslala kćer Ljiljanu da pronade Izidorovu drugu sestru Hannu i dovede je u stan. Hanna je odmah došla noseći samo torbicu. Hannina su muža već bili odveli. Bilo je jasno da su ona i Izidor također u smrtnoj opasnosti. Olga je odlučila da je jedini način da spasi Izidora i Hannu da ih prebaci u Mostar, obližnji grad u zoni talijanske okupacije. Berta je s Izidorovom ženom i djecom već bila tamo pobjegla. Talijanski zapovjednik Mostara odbijao je provoditi mjere protiv Židova koje su naredili Nijemci, pa su Židovi tamo bili relativno sigurni.

Olga je znala da će krijumčarenje židovskih prijatelja biti opasno. Čula je da su neki Židovi pobjegli iz Hrvatske pretvarajući se da su muslimani, a njih ni ustaše ni Nijemci nisu proganjali. Odlučila je tako prerusiti brata i sestru u muslimane. Olga je donijela Hanni dugačku muslimansku haljinu s velom i Hanna je bila spremna otputovati u Mostar vlakom.

Budući da je Izidor imao riđu kosu i lice koje su nacisti smatrali tipično židovskim, teže ga je bilo prerusiti u muslimana. Olga je smislila kako će pomoći Izidoru svladati te zapreke. Našla je frizera koji je obojio Izidorovu kosu u crno. Zatim mu je kupila fes, pustenu kapu koju su nosili mnogi muslimani, odjenula ga u muslimansku nošnju i slikala

ŽIDOVSKA ZAKLADA za pravednike

Židovska zaklada za pravednike pruža mjesečnu novčanu pripomoć kršćanima i muslimanima koji su spašavali Židove u vrijeme holokausta i čuva njihovu baštinu u sklopu svojega nacionalnoga obrazovnog programa.

www.jfr.org

ga. Potkupila je policajca da mu napravi krivotvorenu osobnu iskaznicu. Također je stupila u kontakt s Izidorovim prijateljem muslimanom koji mu je ponudio pomoć da ga prebaci u Mostar. Musliman je doveo svojega židovskog prijatelja na željezničku postaju i Izidor se ukrcao na vlak kojim je stigao u Mostar. Zahvaljujući Olgi Kuković Izidor i Hanna, zajedno sa sestrom Bertom, preživjeli su rat.

ŽIDOVSKA ZAKLADA za pravednike

Židovska zaklada za pravednike pruža mjesečnu novčanu pripomoć kršćanima i muslimanima koji su spašavali Židove u vrijeme holokausta i čuva njihovu baštinu u sklopu svojega nacionalnoga obrazovnog programa.

www.jfr.org

Suradnja Preben Munch Nielsen

Kopenhagen, Danska, listopad 1943. Dana 9. travnja 1940. Njemačka je izvršila invaziju na Dansku. Nijemci su vjerovali da Danci dijele njihove 'arijske' rasne kvalitete pa okupacija u Danskoj nije tako strogo nametnuta kao u drugim zemljama, kao npr. u Poljskoj. Danskoj je vladi bilo dopušteno da ostane na vlasti, pa iako je ona izabrala suradnju s nacistima, ipak je zaštitila više od 7.500 Židova koji su živjeli u sklopu njezinih granica. Židovskim stanovnicima, koji su uglavnom bili smješteni u glavnome gradu Kopenhagenu, nisu oduzeta prava, imovina, posao ili sigurnost. Kako je židovska populacija bila u manjini i imala potporu danske vlade, Nijemci su odlučili odgoditi progonoj danskih Židova do trenutka kad dobiju rat.

U proljeće 1943. situacija se međutim mijenja. Inspirirani napredovanjem saveznika u ratu, Danci su pokrenuli otpor prema njemačkoj okupaciji. Pojačali su se štrajkovi radnika i sabotaze. Dana 28. kolovoza 1943. njemački vojni zapovjednik u Danskoj proglašava izvanredno stanje i naređuje danskoj vladi da osnuje prijevremeni sud. Sabotaža se trebala kažnjavati smrću, tisak se trebao cenzurirati, a prosvjedi su bili zabranjeni. Danska je vlada odbila prihvatiti te mjere i dala ostavku. Predsjedavajući nacistički dužnosnik Werner Best vidio je to kao priliku za početak deportacije danskih Židova.

Georg Ferdinand Duckwitz, njemački dužnosnik stacioniran u Danskoj, dojavio je vijest o predstojećoj deportaciji danskoj vladi, koja je obavijestila židovsku zajednicu. Dana 29. rujna 1943. u predvečerje Rosh Hashana, židovske nove godine, vrhovni rabin Danske ušao je u sinagogu u Kopenhagenu, objavio planove o deportaciji i naredio kongregaciji trenutni odlazak kako bi upozorili ostale. Uhićenja su trebala početi 2. listopada, ali nisu uspjela. Stanovnici Danske, članovi pokreta otpora, crkveni vođe, studenti, policajci, liječnici i obični građani spontano su se okupili kako bi spriječili operaciju. Preben Munch Nielsen, učenik srednje škole iz Snekkerstena, ribarskoga gradića sjeverno od Kopenhagena, bio je među njima.

Preben se pridružio pokretu otpora kao glasonoša 1940. i ubrzo se uključio u operaciju spašavanja. Policajac je došao k njemu i zamolio ga da pokupi nekoliko Židova na obližnjoj željezničkoj postaji i isprati ih kroz šumu do obale. Tamo bi ih prokrijumčarili na brod i prebacili u Švedsku morskim tjesnacem. Preben je izvršio misiju i priključio se Prijateljima morskoga tjesnaca, skupini Danaca sa sjedištem u Snekkerstenu koja je koordinirala tajno prelaženje u Švedsku. Kao neutralna zemlja, Švedska je prihvaćala izbjegle Židove i poticala svoje građane da ih lijepo dočekaju.

ŽIDOVSKA ZAKLADA za pravednike

Židovska zaklada za pravednike pruža mjesečnu novčanu pripomoć kršćanima i muslimanima koji su spašavali Židove u vrijeme holokausta i čuva njihovu baštinu u sklopu svojega nacionalnoga obrazovnog programa.

www.jfr.org

Prijatelji morskog tjesnaca koristili su se gostionicom u Snekkerstenu kao bazom. Mnogi su se Židovi skrivali tamo ili u obližnjim kućama čekajući da budu prebačeni na brodove. Preben i njegovi prijatelji surađivali su s lokalnim ribarima koji su uzimali po dvanaestero Židova i prebacivali ih preko četiri milje širokoga tjesnaca. U manje od mjesec dana prebacili su oko 1.400 Židova u Švedsku. Kako ga je tražio Gestapo (njemačka tajna državna policija), Preben i sam bježi u Švedsku u studenome 1943. Vratio se u Dansku nakon završetka rata u svibnju 1945. Tijekom jednoga mjeseca, listopada 1943., stanovnici Danske pomogli su Židovima kojih je bilo 7.200 da pobjegnu u Švedsku. U vrijeme holokausta stradalo je oko 100 danskih Židova.

ŽIDOVSKA ZAKLADA za pravednike

Židovska zaklada za pravednike pruža mjesečnu novčanu pripomoć kršćanima i muslimanima koji su spašavali Židove u vrijeme holokausta i čuva njihovu baštinu u sklopu svojega nacionalnoga obrazovnog programa.

www.jfr.org

Suradnja Dimitar Peshev

Sofija, Bugarska, ožujak 1943. U siječnju 1941. Bugarska donosi protužidovski zakon prema modelu Nirnberških zakona koji je 1935. donijela njemačka vlada. Bugarska vlada smatrala je da će savezništvo s Nijemcima državi omogućiti povrat zemlje koju je izgubila desetak godina prije. Protjerivanje gotovo 50.000 Židova bio je način da se pokaže zajednički cilj. Neki bugarski političari, pisci, intelektualci i crkveni vođe prosvjeduju protiv tih mjera, ali vlada ostaje pri tome. Njemačka uviđa da u Bugarskoj ima lojalnog partnera i prima Bugarsku u sile Osovine u ožujku 1941.

Dimitar Peshev, zamjenik glasnogovornika bugarskoga parlamenta, podržao je protužidovski zakon. Smatrao je da je savezništvo Bugarske s Njemačkom u interesu njegove zemlje i da je protužidovski zakon oštrouman potez. Strategija se pokazala uspješnom. U travnju 1941. Bugarska sudjeluje u invaziji na Grčku i Jugoslaviju, te dobiva zauzvrat dijelove svake od tih zemalja. Time još 11.000 Židova dolazi pod bugarsku vlast, više od 7.000 u Trakiji (pripojeno od Grčke) i oko 4.000 u Makedoniji (pripojeno od Jugoslavije). Sljedeće dvije godine bugarska vlada konfiscira židovsku imovinu, prisiljava Židove da nose žute vrpce i dalje ograničava njihova prava. Vlada međutim ne poduzima izravnu deportaciju Židova u središta za ubijanje.

Situacija se dramatično mijenja u veljači 1943. Bugarska se složila sa zahtjevom Njemačke da izruči 20.000 Židova sa svojega teritorija. U ožujku bugarske vlasti uhićuju više od 11.000 Židova koji žive u pripojenim područjima te ih njemačka vojska deportira u logor Treblinka u Poljskoj. Kako Bugarska nije dosegla kvotu od 20.000 Židova, bugarska vlada odlučuje deportirati Židove bugarske nacionalnosti, odnosno 8.000 Židova koji su živjeli u gradu Kyustendilu blizu makedonske granice.

Vijest o tome planu proširila se i razljutila mnoge nežidovske stanovnike. Delegacija Bugara ukrcala se na vlak za Sofiju (glavni grad) kako bi prosvjedovala protiv deportacije. Nadali su se potpori Dimitra Pesheva.

Iako je podržao protužidovski zakon, Dimitar je to učinio zbog praktičnih razloga, ali nikad nije podržao deportaciju bugarskih Židova. I on ju je htio spriječiti. Dana 9. ožujka 1943. dovodi kyustendilsku delegaciju i još neke članove parlamenta ministru unutarnjih poslova Peturu Gabrovskom. Gabrovski je nijekao da zna za taj plan, ali oni su znali da laže i tražili od njega da otkáže deportaciju. Nakon duge rasprave Gabrovski ih je podržao. Dimitar je međutim znao da Židovi nisu izvan opasnosti.

ŽIDOVSKA ZAKLADA za *pravednike*

Židovska zaklada za pravednike pruža mjesečnu novčanu pripomoć kršćanima i muslimanima koji su spašavali Židove u vrijeme holokausta i čuva njihovu baštinu u sklopu svojega nacionalnoga obrazovnog programa.

www.jfr.org

Dana 17. ožujka 1943. Dimitar piše pismo premijeru Bogdanu Filovu u kojemu se protivi bilo kakvoj budućoj deportaciji bugarskih Židova. Uspijeva uvjeriti četrdesetdvojicu svojih kolega u parlamentu da potpišu peticiju koju predaje premijeru. Filov je bio ljut što je Dimitar organizirao takav javni prosvjed. Parlament izglasava da se Dimitra skine s položaja zamjenika glasnogovornika. Nedugo zatim vlada donosi plan o deportaciji gotovo 50.000 bugarskih Židova u Poljsku. Iako se Dimitar osjetio poraženim, njegove akcije su potaknule druge da prosvjeduju glasnije. Vođe bugarske crkve šalju pismo premijeru i kralju Borisu III. Istaknuti pisci i intelektualci, skupine odvjetnika, liječnika i komunista počinju govoriti. Taj kolektivni pritisak dovodi do promjene politike kralja Borisa III. Unatoč pritisku Nijemaca, on sprečava deportacije time što zapošljava mnoge bugarske Židove na prisilnim radnim akcijama u Bugarskoj. Kao rezultat tih nastojanja, nijedan Židov s bugarskim državljanstvom nije poslan u smrt u Poljsku.

ŽIDOVSKA ZAKLADA za pravednike

Židovska zaklada za pravednike pruža mjesečnu novčanu pripomoć kršćanima i muslimanima koji su spašavali Židove u vrijeme holokausta i čuva njihovu baštinu u sklopu svojega nacionalnoga obrazovnog programa.

www.jfr.org

Hrabrost Marion Pritchard

Amsterdam, Nizozemska, 1942. Marion Pritchard studirala je kako bi postala socijalna radnica kad je Njemačka okupirala Nizozemsku u svibnju 1940. godine. Amsterdam, grad u kojemu je živjela, također je bio dom više od 75.000 Židova. Nijemci su počeli deportirati Židove iz Amsterdama u koncentracione logore Buchenwald i Mauthausen u veljači 1941. Većina nizozemskih građana protivila se napadu Njemačke na svoju zemlju i progonu židovskih susjeda, ali su bili nemoćni pred njemačkom brutalnošću i vojnom snagom. Mnogi su nevoljko prihvatili prisutnost nacista, a neki su, uključujući nizozemske dužnosnike, surađivali s Nijemcima. Drugi, kao Marion Pritchard, odabrali su oduprijeti se i pomoći Židovima.

Početak 1942. Nijemci su počeli grupirati Židove u Amsterdamu. Mnogi su se morali doseliti iz provincije. Rastuća židovska populacija tada je upućena u određene dijelove grada. Lipanj te godine označio je početak masovnih deportacija u logore u okupiranoj Poljskoj, uglavnom u Auschwitz. Jednog je dana Marion Pritchard bila svjedok ukrcavanja židovske djece u kamione za deportaciju. Bila je to šokantna scena i Marion je bila bijesna. Dvadesetdvogodišnja studentica tada je odlučila da će učiniti sve što može kako bi spasila židovsku djecu.

Radeći s prijateljima u nizozemskome pokretu otpora, Marion je počela nositi hranu, odjeću i papire Židovima koji su se skrivali. Obavljala je i složenije misije kad je trebalo, često dovodeći sebe u opasnost. Jednom ju je prijatelj zamolio da dostavi 'paket' u dom na sjeveru. Marion je otišla na udaljeno mjesto i tamo joj je stranac uručio dijete. Marion je putovala cijeli dan vlakom da bi na kraju doznala da su ljudi koji su trebali dijete preuzeti uhićeni. Sklonila se s djetetom kod drugog čovjeka, a on i njegova žena odlučili su da će se pobrinuti za dijete, iako nisu bili uključeni u operaciju.

Uz obavljanje vremenski kraćih zadataka, Marion je skrivala Židova i njegovo troje djece od jeseni 1942. do oslobođenja 1945. godine. Njezin prijatelj Miek zamolio ju je da nađe sklonište za prijatelja Freddija Polaka i njegovu djecu od četiri i dvije godine i za novorođenče. Kad Marion nije mogla naći sklonište, Miek je nagovorio svoju punicu da dopusti Freddiju i djeci, Laxu, Tomu i Eriki, da ostanu u služinskome dijelu ladanjske kuće. Prve godine skrivanja Marion ih je posjećivala svaki vikend. Kad je završila školu u studenome 1943., uselila se u kuću i brinula se o djeci.

Miek je izgradio skriveno mjesto ispod poda za slučaj da Nijemci dođu tražiti Židove. Svi četvero mogli su se tamo skriti. Jedne su noći tri Nijemca i jedan nizozemski nacist došli

ŽIDOVSKA ZAKLADA za *pravednike*

Židovska zaklada za pravednike pruža mjesečnu novčanu pripomoć kršćanima i muslimanima koji su spašavali Židove u vrijeme holokausta i čuva njihovu baštinu u sklopu svojega nacionalnoga obrazovnog programa.

www.jfr.org

pretražiti kuću. Marion je skrila Polakove ispod poda, ali nije imala vremena dati prašak za spavanje bebi Eriki. Istražitelji su otišli ne našavši Židove u kući. Beba je počela plakati, pa je Marion pustila djecu da se popnu iz skloništa. Nizozemski nacist vratio se nakon sat vremena i vidio djecu kako spavaju i nepokriveno sklonište. Dohvatila je pištolj koji joj je ostavio Miek i ubila Nizozemca.

Polakovi su ostali s Marion do kraja rata. Za vrijeme njemačke okupacije Nizozemske, koja je završila u proljeće 1945., Marion Pritchard pomogla je u spašavanju oko stotdesetoro židovske djece.

ŽIDOVSKA ZAKLADA za pravednike

Židovska zaklada za pravednike pruža mjesečnu novčanu pripomoć kršćanima i muslimanima koji su spašavali Židove u vrijeme holokausta i čuva njihovu baštinu u sklopu svojega nacionalnoga obrazovnog programa.

www.jfr.org

Društvena odgovornost Jerzy Radwanek

Oswiecim, Poljska, 1940. Nedugo nakon što je počeo II. svjetski rat u rujnu 1939., Jerzy Radwanek, pilot poljskih zračnih snaga, bio je poslan u misiju tajne službe. Gestapo (njemačka tajna državna služba) je doznao za operaciju i uhitio Jerzyja prije nego što je operacija započela. U jesen 1940. on je deportiran u Auschwitz.

Iako to kasnije postaje najozloglašeni logor u vrijeme holokausta, Auschwitz je u početku bio zatvor za Poljake koji su se opirali njemačkoj okupaciji svoje zemlje. Gradnja prvoga dijela logora počinje u svibnju 1940., kad Nijemci pretvaraju poljske vojne barake blizu grada Oswiecima, 37 milja zapadno od Krakowa, u koncentracijski logor. Taj će logor poslije postati poznat kao Auschwitz I.

Rudolfu Hössu, SS natporučniku zaduženu za novi projekt, naređeno je da sagradi logor koji može primiti 10.000 zatvorenika. Ideja je bila da to bude tranzitni logor iz kojeg će zatvorenike slati u logore na prisilni rad na zapadu. No zbog toga što je otkriveno da oko Auschwitzta postoje bogata nalazišta prirodnih bogatstava, nacisti su odlučili tamo nastaniti stalnu populaciju za rad u Auschwitzu I.

U listopadu 1941. Nijemci počinju izgradnju Auschwitzta II. ili Auschwitzta Birkenau, koji postaje osnovnim mjestom genocida europskih Židova. Birkenau je izvorno bio zatvor za ratne zarobljenike koji bi primio 100.000 zatvorenika, ali se pretvorio u mjesto masovnog ubojstva kad je nastupila posljednja odluka – nacistička politika istrebljivanja svih europskih Židova.

U studenome 1942. logor Buna kraj Monowitza, također poznat kao Auschwitz III., osnovan je kao prvi pomoćni logor smješten u industrijskoj zoni oko Oswiecima.

Kad je Jerzy Radwanek stigao u Auschwitz I. u jesen 1940., radio je s ostalim poljskim zatvorenicima na osnivanju tajne vojne organizacije u sklopu logora. Planirali su bijeg i dokumentirali grozote što su ih činili Nijemci. Jerzy je dobio posao logorskog električara, pa se mogao kretati logorom slobodnije nego drugi zatvorenici. Nekoliko puta su ga slali u židovske barake da popravi žice i instalira svjetlo. Bio je duboko dirnut nevoljom židovskih zatvorenika i odlučio napraviti sve što može da im pomogne. Unatoč pogibeljnoj situaciji u kojoj se nalazio, Jerzy je želio olakšati patnje Židovima koji su bili zatvoreni s njim.

Često je Jerzy sam izazivao kratki spoj u židovskome dijelu kako bi ga zvali da to popravi. U tim je prilikama krijumčario hranu i lijekove u kutiji za alat, koje je krao od Nijemaca. Kad bi popustila pažnja stražara, dijelio bi to ženama i mladeži. Više je puta uhvaćen i prebijen zbog pružanja takve pomoći. Jerzy se sprijateljio sa ženama koje je

ŽIDOVSKA ZAKLADA za pravednike

Židovska zaklada za pravednike pruža mjesečnu novčanu pripomoć kršćanima i muslimanima koji su spašavali Židove u vrijeme holokausta i čuva njihovu baštinu u sklopu svojega nacionalnoga obrazovnog programa.

www.jfr.org

posjećivao i obećao je da će ako preživi pričati svijetu o brutalnosti i trpljenju kojemu je svjedočio. Židovi koji su ga upoznali zvali su ga "židovskim ujakom" Auschwitza. Jerzy je bio zatvorenik u Auschwitzu od svibnja 1940. sve do oslobođenja u siječnju 1945.

ŽIDOVSKA ZAKLADA za pravednike

Židovska zaklada za pravednike pruža mjesečnu novčanu pripomoć kršćanima i muslimanima koji su spašavali Židove u vrijeme holokausta i čuva njihovu baštinu u sklopu svojega nacionalnoga obrazovnog programa.

www.jfr.org

Suosjećanje Olga Rajšek

Zagreb, Hrvatska, 1942. Nakon što je Njemačka zauzela Jugoslaviju u travnju 1941., podijelila je zemlju u okupacijske zone od kojih su Njemačka, Italija, Mađarska i Bugarska dobile po dio. U zapadnome dijelu Nijemci i Talijani stvorili su fašističku marionetsku Nezavisnu Državu Hrvatsku. Pronacistički ustaški režim odmah je započeo s terorom nad 'stranim elementima' u sklopu države, nad oko 2 milijuna Srba, 40.000 Židova i 30.000 Roma. U napadu na Židove režim je prvo primijenio zakone koji su ih izolirali od društva, gospodarstveno i socijalno. U lipnju 1941. počinju masovna uhićenja. Do kraja te godine, ustaše su pozatvarali gotovo dvije trećine hrvatskih Židova u koncentracijske logore izgrađene diljem zemlje. Najveći takav logorski kompleks bio je Jasenovac, smješten stotinjak kilometara istočno od Zagreba.

Zagreb je bio domom oko 11.000 Židova, uključujući obitelj Stockhamer. Nedugo nakon invazije sila Osovine 1941. osmogodišnji Dan Stockhamer doznaje da su mu otac i ujak uhićeni kao ratni zarobljenici. Godinu poslije Dan i njegova majka poslani su u koncentracioni logor. Danov djed uspijeva ishoditi da puste dječaka i dovodi ga u dom Olge Rajšek u Zagrebu. Olga je kršćanka, zaručnica Danova ujaka u zatvoru Zlatka Neumanna. Ne znajući Zlatkovu sudbinu i zabrinuta zbog Danove sigurnosti, Olga je činila sve da pomogne. Uzela je Dana kući i skrivala ga mjesecima.

Olga je po susjedstvu razglasila da je Dan njezin bratić. Jedna je obitelj koja je podržavala ustaški režim postala sumnjičava oko njegova identiteta, pa su ga ispitivali. Shvatili su da je Dan Židov. Prijavili su ga vlastima i on je odveden u zatvor. Olga je otišla moliti da ga puste. Budući da nije uspjela, pristupila je nadbiskupu Alojziju Stepincu, poglavaru Katoličke crkve u Hrvatskoj, koji je počeo javno kritizirati politiku režima protiv Židova i Srba. Stepinac je posredovao i uspio osloboditi Dana iz zatvora.

Međutim Dan je opet uhićen i odveden. Taj ga je put Olga uz pomoć prijatelja uspjela osloboditi i smjestila ga je u dom za siročad koji se brinuo za djecu partizana (boraca pokreta otpora). Olga se i dalje brinula za Dana. Svaki dan donosila mu je hranu i vodila ga svojoj kući preko vikenda. Sumnjičavi su se susjedi odselili, no Olga se radi sigurnosti pretvarala da je Dan partizansko dijete. Dječak je često pitao za svoju majku koja je ubijena mjesecima prije u koncentracionome logoru.

Nakon završetka rata u proljeće 1945. Olga odvodi Dana iz sirotišta i dovodi ga opet k sebi. Danov otac i ujak pušteni su iz zatvora. Dan se ponovno susreće s ocem. Olga Rajšek i Zlatko Neumann, Danov ujak, vjenčaju se.

ŽIDOVSKA ZAKLADA za pravednike

Židovska zaklada za pravednike pruža mjesečnu novčanu pripomoć kršćanima i muslimanima koji su spašavali Židove u vrijeme holokausta i čuva njihovu baštinu u sklopu svojega nacionalnoga obrazovnog programa.

www.jfr.org

Domišljatost Oskar Schindler

Krakow, Poljska, 1940. Njemačka je zauzela Poljsku 1. rujna 1939. Nakon tjedan dana neprijateljske postrojbe zauzele su grad Krakow. Nijemci Krakow proglašavaju glavnim gradom okupirane Poljske. Tada je, u Krakowu živjelo 60.000 Židova, gotovo četvrtina stanovništva grada. Nijemci su počeli proganjati Židove od trenutka kad su stigli u grad, a uskoro su ih počeli protjerivati u provinciju. U ožujku 1941. Nijemci su u Krakowu osnovali geto, dio grada u kojemu su Židovi smjeli živjeti. Oko 20.000 Židova iz grada i okolice bili su prisiljeni tamo se naseliti, a mnogi su stanovnici bili prisiljeni raditi u tvornicama, u getu i izvan njega.

Oskar Schindler, njemački poslovni čovjek, odlazi u Krakow u listopadu 1939. kako bi iskoristio radnu snagu robijaša i konfisciranu imovinu koja je bila dostupna. Htio je dobro zaraditi. U siječnju 1940. od dotadašnjeg vlasnika Židova preuzima tvornicu, koja izrađuje emajlirano kuhinjsko posuđe i preimenuje je u "Njemačka tvornica emajla Oskara Schindlera". Postala je poznata pod imenom Emalija. Tvornica je bila smještena na rubu područja koje je postalo židovski geto. Oskar je zapošljavao Židove jer su bili jeftinija radna snaga od Poljaka. Razlog za zapošljavanje Židova rastao je kako su se povećavale nevolje krakovskih Židova.

U proljeće 1942. SS počinje okupljati Židove u krakovskome getu i deportirati ih u nedavno otvorene logore smrti. Oskar je vidio brutalnost i krvoproliće deportacija i odlučio da će učiniti sve da spasi radnike Židove. Toga ljeta Nijemci su osnovali logor Plaszow blizu geta. Židove su, kao i Poljake, slali tamo na rad u tvornicama.

U ožujku 1943. Nijemci su ispraznili geto i poslali više od 2.000 stanovnika u logor smrti Auschwitz-Birkenau. Ostali su Židovi poslani u Plaszow. Doznajući za njemačke planove likvidacije geta, Oskar je rekao svojim zaposlenicima da ostanu u Emaliji dok sve ne prođe.

Nasilnost likvidacija i sve gori uvjeti u Plaszowu, gdje su Židovi tada bili prisiljeni živjeti, potaknuli su Oskara da poduzme dodatne korake kako bi ih zaštitio. Rekao je Amonu Göthu, zapovjedniku Plaszowa, da bi htio pretvoriti Emaliju u podlogor Plaszowa, zajedno s barakama za radnike Židove. Göth se složio s idejom, djelomično zato što ga je Oskar podmitio, i do prvoga prelaska Židova u podlogor dolazi u svibnju 1943. Do ljeta 1944. tamo je živjelo više od 1.000 Židova. Oskar se prema njima ponašao relativno dobro i nabavljao im dodatnu hranu na crnoj burzi.

Kako su se Sovjeti približavali Krakowu, Oskaru je naređeno da ukine židovski podlogor u Emaliji. Radnici su trebali biti poslani u Plaszow te u druge logore ili središta za

ŽIDOVSKA ZAKLADA za pravednike

Židovska zaklada za pravednike pruža mjesečnu novčanu pripomoć kršćanima i muslimanima koji su spašavali Židove u vrijeme holokausta i čuva njihovu baštinu u sklopu svojega nacionalnoga obrazovnog programa.

www.jfr.org

ubijanje. Znajući da Nijemci namjeravaju povećati proizvodnju oružja za ratne potrebe, Oskar je zatražio dopuštenje da osnuje novu tvornicu oružja u Brünnlitzu, smještenom u dijelu Čehoslovačke pod njemačkom okupacijom. Tada je sredio da se 1.100 Židova iz Plaszowa prebaci u novu tvornicu. Među njima, tvrdio je, bili su 'prijeko potrebni' radnici. Njegova je zamisao uspjela. U jesen 1944. Židovi su dovedeni u tvornicu u Brünnlitz. Muškarci su prebačeni iz koncentracionog logora Gross-Rosen, a žene iz Auschwitza. Židovi su ostali u Brünnlitzu dok ih nije oslobodila sovjetska vojska u svibnju 1945. godine.

ŽIDOVSKA ZAKLADA za pravednike

Židovska zaklada za pravednike pruža mjesečnu novčanu pripomoć kršćanima i muslimanima koji su spašavali Židove u vrijeme holokausta i čuva njihovu baštinu u sklopu svojega nacionalnoga obrazovnog programa.

www.jfr.org

Hrabrost Irena Sendler

Varšava, Poljska, 1942. Kad su Nijemci zauzeli Poljsku u rujnu 1939., Irena Sendler radila je na Odjelu za socijalnu skrb u varšavskoj gradskoj upravi. Varšava je bila dom 375.000 Židova. To je bila najveća židovska zajednica u Europi. Židovi su činili gotovo 30 posto stanovnika grada. Nijemci su počeli proganjati Židove u Varšavi od samog početka okupacije. Od tada se Irena Sendler koristila svojim položajem da financijski i materijalno pomogne prognanim židovskim obiteljima.

Dana 12. listopada 1940., na židovski blagdan Yom Kippur, Nijemci su izdali dekret kojim se osniva geto, dio grada u kojemu će Židovi živjeti odvojeno od nežidovske populacije. Oko 400.000 Židova iz Varšave i okolice moralo se preseliti na površinu od 3,25 kvadratnih kilometara. Sredinom studenoga geto je zapečaćen, okružen ogradom od cigle visokom više od tri metra na kojoj je bila bodljikava žica. Kroz nekoliko veoma dobro čuvanih ulaza moglo se ući u geto, ali Židovima iznutra bilo je zabranjeno izići. Zbog skučenosti, loših sanitarnih uvjeta i veoma ograničene količine hrane i lijekova, bolest i glad odnosile su tisuće života mjesečno. Stanovnici geta padali su kao žrtve povremenih ispada nasilja i njemačke i poljske vlasti.

U srpnju 1942. započinju masovne deportacije Židova iz Varšave. Većina ih je poslana u logor za ubijanje Treblinka, sjeveroistočno od grada, u kojemu su ubijani u plinskim komorama. Užasnuta njemačkim progonom Židova, u rujnu 1942. skupina poljskih građana osniva tajnu organizaciju nazvanu Odbor za pomoć Židovima ili Zegota. Irena Sendler postaje voditeljica Zegotina ureda za djecu. Zajedno s kolegicom dobiva dokumente koji im omogućavaju ulazak u geto i one započinju krijumčariti djecu iz geta.

Irena Sendler, koja je uzela kodno ime 'Jolanta', i članovi Zegote, služili su se domišljatošću kako bi izveli djecu iz geta. Neke su izveli kroz podzemne hodnike sudnice i kroz tramvajsko spremište. Dojenčad su uspavali sedativima i odnosili ih u vrećama krumpira i mrtvačkim sanducima. Crkva smještena na kraju geta također je radila na spašavanju Židova. Imala je dva ulaza, jedan na strani geta, a drugi u kršćanskoj dijelu Varšave. Uz Zegotinu pomoć, neka su djeca ulazila u crkvu kao Židovi, a izlazila kao "kršćani".

Osim što je krijumčarila djecu iz geta, Irena Sendler pronalazila im je i sigurna mjesta za skrivanje, često s nežidovskim obiteljima na području Varšave. Djeca su sklanjana u samostane, bolnice ili sirotišta. Poljacima koji su imali financijske probleme zbog skrivanja Židova, Zegota je davala novac kao pripomoć za hranu, odjeću i lijekove.

ŽIDOVSKA ZAKLADA za *pravednike*

Židovska zaklada za pravednike pruža mjesečnu novčanu pripomoć kršćanima i muslimanima koji su spašavali Židove u vrijeme holokausta i čuva njihovu baštinu u sklopu svojega nacionalnoga obrazovnog programa.

www.jfr.org

Nijemci su doznali za Irenine aktivnosti. Dana 20. listopada 1943. Gestapo (njemačka tajna državna policija) ju je uhitio i odveo u zatvor Pawiak. Tamo je brutalno mučena, ali je odbila dati bilo kakve podatke o Zegoti ili o djeci koju je skrila. Osuđena je na smrt. Članovi Zegote potkupili su agenta Gestapoa i na dan kad je trebala biti smaknuta uspjela je pobjeći. Morala se skrivati ostatak rata, ali je nastavila koordinirati spašavanje. Do siječnja 1945., kad su Varšavu oslobodile sovjetske trupe, Zegotin ured za djecu spasio je više od 2.500 židovske djece.

ŽIDOVSKA ZAKLADA za pravednike

Židovska zaklada za pravednike pruža mjesečnu novčanu pripomoć kršćanima i muslimanima koji su spašavali Židove u vrijeme holokausta i čuva njihovu baštinu u sklopu svojega nacionalnoga obrazovnog programa.

www.jfr.org

Požrtvovnost Aristides de Sousa Mendes

Bordeaux, Francuska, svibanj 1940. Dana 10. svibnja Njemačka je zauzela Nizozemsku, Belgiju, Luksemburg i Francusku. Nijemci su napali Francusku iz Ardenske šume na jugoistoku Belgije i brzo napredovali preko zemlje na jug. Mnogi Židovi koji su živjeli u Francuskoj, a neki su emigrirali iz Njemačke 1930. godine, bježali su prema jugu. Nastojali su ući u Španjolsku, nastaviti za Portugal i pobjeći brodom u Veliku Britaniju, Sjedinjene Američke Države ili Južnu Ameriku. Da bi prešli francusku granicu prema Španjolskoj, izbjeglice su trebale portugalsku ulaznu ili tranzitnu vizu. Onoga dana kad su Nijemci započeli invaziju na zapadnu Europu, portugalska vlada dala je uputu konzularnim predstavnicima u Francuskoj da ne izdaju takve vize, posebno ne Židovima. To je zaustavilo tisuće izbjeglica u Bordeauxu, francuskome gradu blizu španjolske granice.

Jedne noći, rabin Haim Kruger iz Belgije, jedan od tisuća izbjeglica koje su pokušavale pobjeći, pristupio je Aristidesu de Sousa Mendesu, portugalskome generalnom konzulu u Bordeauxu, i molio ga da izda vize za više od deset tisuća Židova koji su izbjegli na tome području. Aristides se složio da izda vize rabinu i njegovoj obitelji, ali nikome drugome bez odobrenja svoje vlade. Rabin Kruger odbio je ponudu. Nakon dugoga preispitivanja svoje odluke, Aristides je odlučio da će izdati vize svima koji ih trebaju, bez obzira na to što je riskirao svoju karijeru i život. Kako su Nijemci nastavljali prodirati u južnu Francusku, Aristides je ne poštujući odredbe svoje vlade počeo izdavati tranzitne vize Židovima. S portugalskom tranzitnom vizom u ruci, izbjeglice su mogle ući u Španjolsku te zatim u Portugal. Aristides izdaje tisuće viza prije nego što su Nijemci doprli do Bordeauxa. Njegova žena, Angelina, brinula se o bolesnima, starima i trudnicama, a njegova dva najstarija sina pomagala su mu u pripremi viza. Kad su Nijemci počeli bombardirati Bordeaux u noći 19. lipnja 1940., mnoge izbjeglice hitro odlaze u Bayonne i Hendaye, francuske gradove blizu španjolskoj granici. Aristides je išao za njima i dao uputu portugalskom konzulu u Bayonneu da izda posebne vize Židovima, čija je situacija postajala sve opasnija što je Njemačka pojačavala napade na Francusku. Kad je Aristides došao u Hendaye zajedno s nekim Židovima kojima je izdao vize, španjolski ih dužnosnici nisu pustili preko granice. Dobili su naređenje da ne priznaju vize koje im je Aristides izdao. Aristides je poveo izbjeglice na udaljeni granični prijelaz koji nije imao telefon. Usamljeni graničar nije dobio naređenje i Aristides ga je nagovorio da ih sve propusti.

Francuska se predala i potpisala primirje s Njemačkom 22. lipnja 1940. Njemačka je okupirala sjeverni dio Francuske i dio koji se protezao do španjolske granice. Čak i nakon što je njemačka vojska ušla u Bordeaux 27. lipnja 1940., Aristides je nastavio izdavati

ŽIDOVSKA ZAKLADA za pravednike

Židovska zaklada za pravednike pruža mjesečnu novčanu pripomoć kršćanima i muslimanima koji su spašavali Židove u vrijeme holokausta i čuva njihovu baštinu u sklopu svojega nacionalnoga obrazovnog programa.

www.jfr.org

portugalske vize Židovima koji su se tu zatekli, znajući da im takvi dokumenti mogu pomoći da ne završe u koncentracionim logorima. Njegov ponovni neposluh razljutio je portugalsku vlast. Aristides je napustio Bordeaux 8. lipnja 1940. i vratio se u Portugal. Nakon povratka u Lisabon, glavni grad, otpušten je iz diplomatske službe, a odbijena mu je mirovina i neke povlastice. Aristides de Sousa Mendes umro je u siromaštvu 1954. godine. Za sobom je ostavio dvanaestero djece.

ŽIDOVSKA ZAKLADA za pravednike

Židovska zaklada za pravednike pruža mjesečnu novčanu pripomoć kršćanima i muslimanima koji su spašavali Židove u vrijeme holokausta i čuva njihovu baštinu u sklopu svojega nacionalnoga obrazovnog programa.

www.jfr.org

Poštenje Chiune Suhigara

Kovno, Litva, kolovoz 1940. U studenome 1939. Chiune Suhigara, japanski diplomat, otvorio je konzulat u Kovnu, u Litvi. Dok mu je službeni zadatak bio obnašati diplomatske dužnosti, prava mu je misija bila prikupljati tajne podatke o njemačkim i sovjetskim pokretima blizu litavske granice. U lipnju 1940. Sovjetski Savez zauzima Litvu i naređuje zatvaranje svih konzulata do kraja kolovoza. Dana 27. srpnja Chiune je zapazio stotine ljudi kako čekaju pred vratima konzulata. Doznao je da su to poljski Židovi koji pokušavaju pobjeći pred njemačkom vojskom.

Chiune se pristao sastati s jednom skupinom izbjeglica. Oni su ga zamolili da izda japanske tranzitne vize Židovima kako bi mogli putovati na istok preko Sovjetskog Saveza i izići preko Japana u druge zemlje. Mnogi su se nadali da će stići do nizozemskoga, zapadnoindijskog otoka Curacao, koji nije tražio ulazne vize. Iako su imali krajnje odredište, Sovjetski Savez im nije želio dati izlazne vize ako nemaju vize koje im dopuštaju daljnje putovanje. Chiune je bio dirnut njihovom molbom za pomoć.

Nakon sastanka Chiune je telegrafirao Ministarstvu vanjskih poslova u Tokiju, objasnio čitav slučaj i zatražio dopuštenje da im izda vize. Njegov je zahtjev odbijen. Ministarstvo je ustrajalo na tome da se japanska viza može izdati samo u slučaju da izbjeglica ima valjanu krajnju vizu i dovoljno novca za cijeli put. Sljedećih nekoliko dana poslao je još nekoliko upita Ministarstvu vanjskih poslova u kojima se traži dopuštenje za izdavanje viza. Na njih nije dobio odgovor. Shvaćajući žurnost situacije, a ne želeći ni zanemariti vlastitu savjest, Chiune je započeo s izdavanjem tranzitnih viza.

Chiune je radio dulje od šesnaest sati dnevno da bi izdao 2.139 rukom pisanih viza. Izdavao ih je bez obzira na to jesu li izbjeglice imale potrebne popratne dokumente. U rujnu 1940. sovjetske vlasti prisilile su Chiunea da zatvori konzulat u Kovnu. Kako se spremao s obitelji napustiti Kovno i otići u Berlin, nastavio je izdavati vize na željezničkome peronu. Izdavao ih je i dok je bio u vlaku.

Nijemci su zauzeli Litvu u lipnju 1941. godine. Kad se razbježala sovjetska vojska, u Kovnu je još uvijek živjelo više od 30.000 Židova. U srpnju, *Einsatzgruppen* (mobilne ubilačke jedinice) i njihovi litavski pomagači započeli su masakr Židova u nekoliko utvrda u gradu. Ostali su protjerani u geto, dio grada u kojem su bili prisiljeni živjeti, a masovna ubijanja nastavila su se do ljeta 1944.

Na kraju rata Sovjeti su uhitili Chiunea Suhigaru u Bukureštu, u Rumunjskoj. Zadržali su njega i njegovu obitelj više od godinu dana u zatvoreničkom logoru koji je pripadao

ŽIDOVSKA ZAKLADA za pravednike

Židovska zaklada za pravednike pruža mjesečnu novčanu pripomoć kršćanima i muslimanima koji su spašavali Židove u vrijeme holokausta i čuva njihovu baštinu u sklopu svojega nacionalnoga obrazovnog programa.

www.jfr.org

silama Osovine, a nakon toga nekoliko mjeseci u Vladivostoku, luci na krajnjemu istoku sovjetskoga teritorija. Nakon povratka u Japan, morao je odstupiti iz diplomatske službe. Službeni razlog za njegov otpust bio je smanjenje broja zaposlenih u diplomatskim redovima, no pravi razlog vjerojatno je bio neposluh koji je Chiune pokazao pomažući Židovima u Kovnu.

Nitko od izbjeglica nikad nije stigao u Curacao. Iz Japana većina ih je otišla u Šangaj, Kinu, a drugi u Sjedinjene Američke Države, Kanadu i Palestinu (današnji Izrael). Budući da su čitave obitelji često imale samo jednu vizu, tisuće je Židova preživjelo zahvaljujući Chiuneu Suhigari.

ŽIDOVSKA ZAKLADA za pravednike

Židovska zaklada za pravednike pruža mjesečnu novčanu pripomoć kršćanima i muslimanima koji su spašavali Židove u vrijeme holokausta i čuva njihovu baštinu u sklopu svojega nacionalnoga obrazovnog programa.

www.jfr.org

Suosjećanje Hasmik i Tigran Tashtshyan

Simferopol, Ukrajina, 1941. U kolovozu 1939. Njemačka i Sovjetski Savez potpisali su pakt o nenapadanju. Dana 22. lipnja 1941. Njemačka je prekršila dogovor i počela s operacijom Barbarossa, najvećom vojnom akcijom koju Njemačka poduzima u vrijeme Drugoga svjetskog rata. Više od tri milijuna vojnika iz Njemačke i više od pola milijuna vojnika iz zemalja njezinih saveznika sudjeluju u invaziji. Sovjetska je vojska uhvaćena nespremna i njemačke snage velikom brzinom napreduju prema istoku. Njemačku su vojsku na sovjetskom teritoriju slijedile *Einsatzgruppen*, mobilne ubilačke jedinice kojima je zadatak bio ubijati komunističke dužnosnike, partizane (borce Pokreta otpora) i rasne neprijatelje, uključujući Židove muškarce, ali i žene i djecu.

Dana 19. rujna 1941. Nijemci su ušli u Kijev, glavni grad sovjetske republike Ukrajine. Dana 1. studenoga zauzeli su Simferopol, ukrajinski grad na poluotoku Krimu, blizu Crnog mora. Do zauzeća Simferopola većina od 20.000 Židova koji su tamo živjeli već je pobjegla. Međutim, Židovi i izbjeglice iz ostalih područja Ukrajine dolazili su u grad bježeći pred njemačkim snagama. Kad su Nijemci stigli u Simferopol, naredili su da se više od 14.000 Židova u gradu prijavi nacističkim vlastima i da nose oko ruke vrpce s Davidovom zvijezdom. *Einsatzgruppen D* osnivali su tamo svoje područno sjedište.

U studenome i prosincu 1941. tisuće je Židova opkoljeno, ukrcano u kamione, odvedeno u predgrađe grada i ubijeno. Među njima ubijeni su djed i baka Rite i Anatolija Golberga. Njihova majka Eugenija znala je da će i Rita i Anatolij najvjerojatnije biti ubijeni i tražila je mjesto na kojem bi ih skrila. Nije trebala tražiti dalje od susjedne kuće u kojoj je živjela obitelj Tashtshyan.

Eugenija je zamolila susjede da kriju Ritu i Anatolija. Oni su preživjeli genocid nad Armencima u Prvome svjetskom ratu, pa su suosjećali s obitelji Golberg i razumjeli pogubne okolnosti u kojima su se našli. Odmah su se ponudili da će uzeti njihovo dvoje djece, iako je to značilo staviti na kocku živote svoje djece, Hasmika i Tigrana. Njihova pomoć stigla je u pravi čas.

Od 11. do 13. prosinca *Einsatzgruppen D* opkolili su i ubili preostalih 12.500 Židova u Simferopolu. No nisu pronašli Ritu i Anatolija Golberga. Hasmik i Tigran napravili su nekoliko skrovišta za sebe: na tavanu, u podrumu i u šupi izvan kuće, pa je dvoje židovske djece prošlo neopaženo. Hasmik i Tigran dijelili su svoju hranu i odjeću s Ritom i Anatolijem i brinuli se o njima do travnja 1944. kad je sovjetska vojska oslobodila Simferopol. Eugenija Golberg preživjela je rat i ponovno se sastala sa svojom djecom nakon oslobođenja.

ŽIDOVSKA ZAKLADA za pravednike

Židovska zaklada za pravednike pruža mjesečnu novčanu pripomoć kršćanima i muslimanima koji su spašavali Židove u vrijeme holokausta i čuva njihovu baštinu u sklopu svojega nacionalnoga obrazovnog programa.

www.jfr.org

Moralno vodstvo André Trocmé

Le Chambon-sur-Lignon, Francuska, zima 1940. Nakon poraza Francuske u lipnju 1940. Njemačka i Francuska potpisale su sporazum o primirju. Prema uvjetima sporazuma Nijemci okupiraju sjevernu Francusku i istočne pokrajine Alsace i Lorraine. Nova francuska vlada sa sjedištem u Vichyju dobila je ovlasti u južnoj Francuskoj. Režim u Vichyju, pod vodstvom maršala Henrija Philippea Pétaina, odmah je počeo s progonom Židova. U listopadu 1940. i u lipnju 1941. Pétainova vlada primijenila je protužidovski zakon po kojemu se Židovima zabranjuje rad i isključuje ih se iz javnog života. Od početka ljeta 1942. tisuće je Židova deportirano iz Francuske u središta smrti u istočnoj Europi.

Selo Le Chambon-sur-Lignon smješteno u brdovitom području južne zone, bilo je enklava za francuske protestante čiji su se predci tamo doselili prije nekoliko stoljeća kako bi mogli slobodno ispovijedati svoju vjeru bez straha od progona. Od početka njemačke okupacije, stanovnici sela ohrabreni pastorom Andréom Trocméom osjećali su jak duh otpora. I sami manjina u katoličkoj Francuskoj, stanovnici sela suosjećali su sa Židovima i osjećali da im moraju pomoći.

Kasno jedne noći, zimi 1940., netko je pokucao na vrata Andréa Trocméa. Jedna je Židovka, koja je pobjegla iz Njemačke, potražila skrovište. Mislila je da bi lokalni pastor mogao razumjeti njezin problem. Magda Trocmé, Andréova supruga, znala je da ženi trebaju krivotvoreni dokumenti kako bi izbjegla uhićenje. Otišla je gradonačelniku da vidi bi li joj on htio pomoći. Gradonačelnik je to odbio i zatražio da izbjeglica sljedeći dan napusti Le Chambon. Shvativši u kakvoj je žena opasnosti, Magda je upitala jednu obitelj bi li je skrila. Pristala je i primila ženu u svoj dom.

Magda i André pronašli su još obitelji u Le Chambonu i okolici koje su bile spremne pružiti sklonište židovskim izbjeglicama. Ljudi svih dobi skrivani su u kućama, školskim domovima, javnim ustanovama. Vlada u Vichyju doznala je za to. U ljeto 1942. francuska policija upala je u Le Chambon kako bi zaustavila rad na spašavanju. André je održao snažnu propovijed svojoj kongregaciji u kojoj ih je obvezao da se suprotstave svakoj djelatnosti koja nije u skladu s Božjim naukom. Zbog povećane prisutnosti policije mnogi su Židovi tajno prebačeni iz Le Chambona i skriveni na obližnjim imanjima. Seljaci su pomogli najugroženijim Židovima da dođu do švicarske granice. Te su izbjeglice prokrijumčarili preko granice protestantima, koji su ih čekali na švicarskoj strani.

ŽIDOVSKA ZAKLADA *za pravednike*

Židovska zaklada za pravednike pruža mjesečnu novčanu pripomoć kršćanima i muslimanima koji su spašavali Židove u vrijeme holokausta i čuva njihovu baštinu u sklopu svojega nacionalnoga obrazovnog programa.

www.jfr.org

U vrijeme spašavanja André Trocmé poticao je svoje vjernike da ostanu pri svojim uvjerenjima i nastave pružati utočište progonjenima, i Židovima i nežidovima. André i njegovi pomagači imali su nekoliko sukoba s policijom iz Vichyja. U veljači 1943. njega su uhitili i poslali u logor za pritvorenike. Zapovjednik logora zahtijevao je da André potpiše zakletvu o lojalnosti vladi u Vichyju. On je to odbio, ali su ga ipak pustili nakon pet tjedana. Prešao je u ilegalu, ali nastavlja nadgledati rad svoje zajednice na spašavanju. Do oslobođenja Francuske u rujnu 1944., seljaci Le Chambon-sur-Lignona i jedanaest okolnih sela spasili su oko 5.000 ljudi, od toga 3.500 Židova.

ŽIDOVSKA ZAKLADA za pravednike

Židovska zaklada za pravednike pruža mjesečnu novčanu pripomoć kršćanima i muslimanima koji su spašavali Židove u vrijeme holokausta i čuva njihovu baštinu u sklopu svojega nacionalnoga obrazovnog programa.

www.jfr.org

Moralno vodstvo Raoul Wallenberg

Budimpešta, Mađarska, srpanj 1944. Nakon njemačkoga poraza kraj Staljingrada u veljači 1943., koji je primorao Wermacht (njemačku vojsku) na povlačenje, Mađarska je ponovno razmotrila svoju vjernost Silama osovine i pokušala pregovarati o primirju sa saveznicima. Njemačka je to htjela spriječiti i uništiti Židove u Mađarskoj koji su bili posljednja velika židovska zajednica u Europi. Njemačke snage okupirale su Mađarsku 19. ožujka 1944. S pomoću mađarskih dužnosnika prisiljavali su Židove da se presele u geto, ograničeni dio grada gdje su morali živjeti, a zatim su većinu deportirali u Auschwitz. Većina ih je pobijena pri dolasku. Do kraja srpnja 1944. oko 440.000 Židova bilo je deportirano iz mađarske provincije. Ostali su samo Židovi u Budimpešti. Iako je Miklós Horthy, mađarski regent, pokušao spriječiti uklanjanje 260.000 Židova koji su živjeli u Budimpešti, Hitler je ustrajao na tome da se deportacija nastavi.

Švedski diplomati stacionirani u Budimpešti počeli su u ožujku 1944. izdavati privremene putovnice Židovima. S tim dokumentima Židovi su prihvaćeni kao građani neutralne Švedske. Na poticaj novoosnovane američke organizacije, Odbora za ratne izbjeglice, i švedskih dužnosnika u Budimpešti švedska je vlada dala suglasnost da se udvostruče ti naponi. Poslala je Raoula Wallenberga, tridesetdvo godišnjega poslovnog čovjeka, u švedsko veleposlanstvo u Budimpešti da vidi što se može učiniti. Raoul stiže u Budimpeštu 9. srpnja 1944. i ubrzo potiče ljude da pojačaju rad na spašavanju. Smislio je novi dokument *Schutzpass*, tj. zaštitnu putovnicu, koja je vlasnika štitila od deportacije izjavom da je pod zaštitom švedske vlade te od obveze nošenja žute Davidove zvijezde. Raoul i njegovi kolege izdaju tisuće tih zaštitnih putovnica i zapošljavaju stotine Židova da im pomognu u radu.

U listopadu 1944. Nijemci su naredili svrgavanje mađarske vlade i fašistička, antisemitska Stranka strelastoga križa preuzela je vlast. Stranka strelastoga križa započela je vladavinu terora na ulicama Budimpešte i poticala je deportaciju. Raoul je nastavio izdavati tisuće zaštitnih putovnica i osnivati sigurne kuće u koje se Židovi mogu skloniti. Suradivao je s diplomatima iz drugih neutralnih zemalja: Švicarske, Španjolske, Portugala i Vatikana, kako bi osnovao "internacionalni geto" koji je zaštitio 30.000 Židova.

U studenome 1944. više od 70.000 Židova prisiljeno je marširati prema austrijskoj granici. Mnogi su putem ubijeni. Raoul ih je slijedio u svojem automobilu i uspio dobiti oslobođenje stotina, osiguravajući kamione koji su ih odvozili natrag u Budimpeštu. Također je organizirao kontrolne točke duž puta iz Budimpešte i na graničnim

ŽIDOVSKA ZAKLADA za pravednike

Židovska zaklada za pravednike pruža mjesečnu novčanu pripomoć kršćanima i muslimanima koji su spašavali Židove u vrijeme holokausta i čuva njihovu baštinu u sklopu svojega nacionalnoga obrazovnog programa.

www.jfr.org

prijelazima. Zadužio je članove svojega tima da zahtijevaju oslobođenje onih koji nose zaštitne putovnice. Neki su kolege čak tajno dijelili putovnice na samome mjestu. Mađarski i njemački dužnosnici upozorili su Raoula da prestane s aktivnostima spašavanja, no on je neumorno nastavio sve do siječnja 1945. kad su sovjetske snage oslobodile dio Budimpešte u kojoj su živjeli Židovi.

Dana 17. siječnja 1945. Raoul je ugovorio sastanak sa sovjetskim dužnosnicima u Debrecinu, mađarskome gradu oko 125 milja istočno od Budimpešte. Nadao se da će se vratiti za tjedan dana s hranom i lijekovima za više od 100.000 preživjelih Židova. Nikad više nije viđen i najvjerojatnije je umro ili bio ubijen u sovjetskome zatvoru. Za šest mjeseci, koliko je bio u Budimpešti, Raoul Wallenberg i njegovi kolege spasili su desetke tisuća Židova.

ŽIDOVSKA ZAKLADA za pravednike

Židovska zaklada za pravednike pruža mjesečnu novčanu pripomoć kršćanima i muslimanima koji su spašavali Židove u vrijeme holokausta i čuva njihovu baštinu u sklopu svojega nacionalnoga obrazovnog programa.

www.jfr.org

Poštenje Eugenia Wasowska

Przemysl, Poljska, ljeto 1941. Godinu dana prije nego što je Njemačka počela Drugi svjetski rat, sestra Alfonsja postala je ravnateljica sirotišta u Przemyslu, u Poljskoj. Imala je devetnaest godina. Rođena kao Eugenia Wasowska, postala je časna sestra jer se njezin otac zavjetovao kad je imala trinaest godina. Djevojčicu je udarila konjska zaprega i ozbiljno je ozlijedila. Njezin se otac zavjetovao Bogu da će, ako preživi, otići u samostan. Eugenia se oporavila i nakon završetka srednje škole postala časna sestra. Uzela je ime sestra Alfonsja. Zbog ljubavi prema djeci određena je na službu u katoličkome sirotištu u Przemyslu.

Pred sam rat, Przemysl, smješten u jugoistočnoj Poljskoj, imao je oko 24.000 Židova. Nijemci su stigli u grad 14. rujna 1939. Njemačka se složila da će podijeliti poraženi poljski teritorij sa Sovjetskim Savezom, čija je vojska nadirala s istoka. Przemysl je bio na graničnoj crti i došao je pod sovjetsku vlast 28. rujna 1941. I pod sovjetskom i pod njemačkom vlašću život Židova u Przemyslu drastično se pogoršao. No, Nijemci su bili ti koji su primijenili protužidovski zakon i preselili Židove u zapečaćeni geto, dio grada u kojemu su bili prisiljeni živjeti odsječeni od nežidovske populacije. Nijemci su deportirali tisuće Židova iz geta u logore smrti u Poljskoj.

Sestra Alfonsja postala je ravnateljica katoličkog sirotišta u Przemyslu prije invazije Nijemaca i Sovjeta. Ubrzo nakon što su Nijemci ponovno zauzeli teritorij, ona je počela primati židovsku djecu. 'Marija' je bila jedna od prvih. Jednog se dana Marija našla pred vratima sirotišta. Kad je sestra Alfonsja otvorila vrata, Marija je plačući prošaptala: "Zovem se Marija. Katolkinja sam. Molim Vas, pobrinite se za mene." Sestra Alfonsja zapazila je mladi par kako gleda djevojčicu s ruba šume blizu sirotišta. Odmah ju je pustila da uđe. "Marija" je zapravo bila Hedy Rosen, a par na rubu šume njezini roditelji. Pretvarajući se da je Poljakinja, Hedyna majka našla je posao kao pralja u obližnjemu selu. Ona bi dolazila noću i ostavljala hranu za djecu pokraj ulaza.

Unatoč opasnosti i borbi za preživljavanje, sestra Alfonsja primila je trinaestero židovske djece. Nikad nije bilo dovoljno hrane ili lijekova i često je morala moljakati za obroke. Sirotište nije imalo grijanja, a voda se morala donositi s izvora.

Osim što je pružalo zaštitu djeci, sirotište se brinulo o njihovu obrazovanju. Budući da se sestra Alfonsja obvezala da će uzimati samo katoličku djecu, morala je skrivati pravi

ŽIDOVSKA ZAKLADA *za pravednike*

Židovska zaklada za pravednike pruža mjesečnu novčanu pripomoć kršćanima i muslimanima koji su spašavali Židove u vrijeme holokausta i čuva njihovu baštinu u sklopu svojega nacionalnoga obrazovnog programa.

www.jfr.org

identitet židovske djece pred svećenicima koji su nadgledali lokalnu crkvu. Ponašala se prema židovskoj djeci kao da su katolici. Pohađali su misu zajedno s ostalima i naučili su ih da, ako ih Nijemci pitaju što žele biti kad odrastu, kažu - "časna sestra ili svećenik".

U proljeće 1944., kako su se Nijemci povlačili iz istočne Poljske, sestra Alfonsja dovela je trinaestero židovske djece u židovsku zajednicu u Przemyslu. Iz te zajednice preživjelo je samo 300 Židova. Godine 1950. ona je napustila samostan i vratila se svojem imenu Eugenia Wasowska.

ŽIDOVSKA ZAKLADA za pravednike

Židovska zaklada za pravednike pruža mjesečnu novčanu pripomoć kršćanima i muslimanima koji su spašavali Židove u vrijeme holokausta i čuva njihovu baštinu u sklopu svojega nacionalnoga obrazovnog programa.

www.jfr.org